

согласно позициям лингводидактики, психолингвистики и логопедии. Представлена сущность понятий *предикативность, предикация, предикат, предикативная лексика*. Рассмотрены различные классификации предикатов и предикативной лексики в зарубежном и отечественном языкознании. Обращено внимание на роль предиката во внутреннем программировании и организации синтаксических конструкций. Освещены вопросы онтогенетического развития предикативности в детской речи. Акцентируется важность дальнейшего исследования особенностей предикативной лексики с целью поиска и создания эффективной системы логопедической работы, которая была бы способна обеспечить совершенствование и увеличение объема предикативного словаря младших школьников с ОНР.

Ключевые слова: предикат, предикативная лексика, дети с общим недоразвитием речи, этапы предикативности.

Bondarenko A., Lazareva I. Scientific-theoretical features of the predicative vocabulary of primary school children with the general hypoplasia of speech

The article focuses on the scientific-theoretical grounds of the predicative vocabulary research used by primary school children with the general hypoplasia of speech. The results display the definition of *predicateness, predication, predicate, predicative vocabulary*. The article compiles a number of domestic and foreign classifications of predicates and predicative vocabulary. The research highlights the role of a predicate in the internal programming and the syntax organization as well as covers the issues of ontogenetical development in children's speech. The further research of the predicative vocabulary is linked to the development of the effective logopedic working system which may enhance the volume of the predicative vocabulary of the primary school children with the general hypoplasia of speech.

Key words: predicate, predicative vocabulary, children with the general hypoplasia of speech, predicateness stages.

Стаття надійшла до редакції 27.03.2017 р.

Прийнято до друку 25.05.2017 р.

Рецензент – д.п.н., проф. Докучаєва В. В.

УДК 159.922.76:616.89-008.434+376.36

К. А. Буцкіх, Н. Є. Сєромаха

**ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ОСОБЛИВОСТЕЙ
ПИТАЛЬНИХ ВИСЛОВЛЮВАНЬ У ДІТЕЙ СТАРШОГО
ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ЗНМ**

Одним з основних напрямків процесу навчання й виховання дошкільників з мовленнєвими порушеннями є їхня соціальна адаптація.

Необхідно не тільки подолати мовленнєве недорозвинення у дітей, а й підготувати їх до школи, сформувати вміння й навички, що дозволять брати активну участь у процесі навчання. Важливою умовою успішності навчання у школі є вміння активно вступати в мовленнєву взаємодію і ініціативно висловлюватися в ході спілкування. Такі види комунікативних умінь дозволяють отримувати інформацію і налагоджувати відносини з оточуючими людьми.

Необхідність здійснення завдань повноцінної підготовки дітей до шкільного навчання, реалізації комунікативного підходу в процесі корекції мовлення, потреба в подальшій розробці проблеми диференційованого підходу до подолання системних порушень мовлення визначають важливість вивчення питань цілеспрямованого формування комунікативної діяльності у дошкільників із загальним недорозвиненням мовлення. Особлива увага повинна приділятися тим видам висловлювань, які, перш за все, використовуються в процесі спілкування, в процесі засвоєння дітьми нових знань в період підготовки до шкільного навчання і в початковій ланці шкільної освіти.

Незважаючи на те, що в останні роки проводилися дослідження комунікативної діяльності, діалогу, як однієї з форм мовленнєвої комунікації дітей із загальним недорозвиненням мовлення (ЗНМ), особливості формування питальних висловлювань вивчені недостатньо повно (О. Е. Грибова, Б. М. Гріншпун, Р. Е. Левіна, О. С. Павлова, Л. Б. Халілова, Г. В. Чиркін, Є. Г. Федосєєва, Т. Б. Филичева, С. Н. Шаховська та ін.). Існує протиріччя між недостатньою теоретичною та практичною розробленістю цієї теми в логопедії та затребуваністю методичних рекомендацій щодо формування питальних висловлювань в практичній діяльності вчителів-логопедів дошкільних освітніх установ комбінованого і компенсуючого типу.

Мета статті – здійснити теоретичний аналіз особливостей питальних висловлювань у дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ.

Лінгвістична наука розглядає питальне речення як структурний елемент складної багаторівневої системи мови (О. С. Ахманова, Т. А. Ладиженська, Д. Е. Розенталь, О. Б. Сиротинина та ін.). Дослідниками розроблені класифікації питальних речень за способом вираження запиту інформації, побудови питального речення, його граматичної структури (Е. М. Галкіна-Федорук, О. М. Гвоздев, О. Г. Почепцов та ін.).

У роботах А. М. Матюшкіна представлена класифікація питань в залежності від функції, яку виконують питання у процесі спілкування: (пізнавальна функція або функція встановлення контакту [6, с. 124].

Питальні висловлювання у ході діалогу можуть стимулюватися як внутрішніми, так і зовнішніми мотивами (Л. С. Виготський, Л. П. Якубинський). Однією з істотних передумов появи питальних висловлювань в ході діалогу є наявність чітко усвідомлених цілей висловлювання: наявність проміжних цілей буде достатнім для

підтримки вже розпочатого діалогу, а для ініціювання діалогу в цілому або окремих його мікротем необхідна наявність у мовця фундаментальних цілей [3, с. 124].

Формулювання питання вимагає вміння виділяти головне і другорядне, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між явищами. Сенс семантичного запису, створеної на етапі задуму, перекладається в розгорнуту синтагматично організовану систему значень. Внутрішня система значень питального висловлювання буде містити питальне слово та ієрархію предикатів. Граматичне структурування питального висловлювання включає операції граматикалізації програми, прогнозування, обирання можливих прогнозів і зіставлення їх з програмою.

В основі навчання ставити питання лежить створення достатньої мотиваційної бази. Саме вона забезпечує стимуляцію мовленнєвої ініціативи, тобто допомагає збільшенню кількості питальних висловлювань. Необхідно не тільки дати дітям моделі питальних пропозицій, але і ввести їх в різні комунікативні ситуації (різні умови спілкування, види діяльності, співрозмовники).

Загальне недорозвинення мовлення – це вид мовленнєвого порушення, при якому у дітей з нормальним слухом і первинно збереженим інтелектом спостерігається порушення формування всіх складових частин мовної системи: звукової сторони мови (фонетики), а також смислової (лексики і граматики). Недорозвинення мовлення у дошкільників може бути виражено різною мірою: від повної відсутності мовлення до незначних відхилень у його розвитку [8, с. 6].

Узагальнюючи дані літератури з проблеми дитячого спілкування, відзначимо, що діалог є важливим засобом мовного і психічного розвитку дитини. Діалогічна форма спілкування розвивається протягом усього періоду дошкільного дитинства. Її становлення проходить стадію преддіалога («дуєту», «колективного монологу»), стадію скоординованих мовленнєвих дій, що служать для підтримки соціального контакту і встановлення практичної взаємодії, заключна стадія оволодіння діалогом в дошкільному віці – змістовний, особистісно забарвлений діалог.

У структурі дефекту при ЗНМ відзначається патологічний хід розвитку мовлення: пізню появу мови, обмежений словниковий запас, аграматизми, недостатність звукового і фонематичного сприйняття, різні порушення зв'язного мовлення. Мовлення дітей із ЗНМ може перебувати на різних етапах розвитку, в даний час виділяються чотири рівні мовленнєвого розвитку при даній формі патології (Р. Є. Левіна, Т. Б. Філічева) [5, с. 174].

Порушення комунікації при ЗНМ проявляється в зміщенні цілей спілкування (найближчі цілі займають місце основних), в труднощах організації зв'язкових висловлювань. Мовленнєві порушення у дітей з недостатньо сформованою комунікативною здатністю носять нерегулярний характер, їх якість і кількість залежать від комунікативної

ситуації, від зовнішньої мотивації, що виходить від співрозмовника (О. Е. Грибова) [4, с. 84]. Виявлено, що найбільш слабо представлені в мовленнєвій продукції дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ ініціації-питання і максимальна кількість труднощів з'являється при спілкуванні з однопітками (Л. Г. Соловйова) [7, с. 94].

Питальні висловлювання є найбільш складною формою мовленнєвої діяльності. Дошкільникам із ЗНМ особливо важко даються вміння створювати задум зв'язного питального висловлювання з опорою і без опори на вихідний зачин. Так В. К. Воробйова [2] виділяє чотири рівні сформованості зв'язного питального висловлювання у дошкільників із ЗНМ: рівень «псевдоповідомлень»; рівень продовження питання на основі другорядних смислів; рівень короткого завершення початку розповіді; рівень розвитку задуму.

До I рівня відносяться відповіді дітей, що представляють набір висловлювань, які не об'єднані темою зачину, але відповідають за задумом широкій предметно-тематичній області змісту початку розповіді. Такі відповіді вона кваліфікує як «псевдоповідомлення», що не мають міцного єдиного задуму. Сутність цих «псевдоповідомлень» полягає в тому, що дитина, почувши завдання, відповідає на нього рядом стереотипних пропозицій з раніше засвоєного матеріалу або фразами, часто вживаних в повсякденному мовленні. У процесі виконання завдання у дітей виникають побічні асоціації, які стають провідними, домінуючими для подальшого розвитку сюжету. З лінгвістичної точки зору повідомлення складається з набору стереотипів.

Діти не виявляють інтересу до завдання, неухважно слухають інструкцію й початок оповідання, за матеріалами якого слід складати питальні висловлювання, мотив експериментатора приймається не відразу, доводиться додатково стимулювати дітей, повторюючи інструкцію кілька разів. Причиною виступають труднощі у декодуванні тексту розповіді, неможливості виділити головну ідею, що пов'язано з основним дефектом.

До II рівня відносяться такі продовження зачину, які мотивовані не основною його темою, а другорядними смислами, несуттєвими для розвитку сюжету оповідання, що і дозволяє кваліфікувати їх як неадекватні. Така мовленнєва продукція зустрічається у однієї третини учнів із ЗНМ. Мовленнєва поведінка цих дітей на відміну від поведінки дітей, відповіді яких віднесені до I рівня, характеризується великим інтересом до завдання, емоційним настроєм, прийняттям мотиву експериментатора. Разом із тим, не можна не відзначити незібраність дітей, несформованість установки на повне сприйняття мовлення іншої людини, що проявляється в прагненні почати роботу, не дослухавши до кінця початок оповідання.

До III рівня В. К. Воробйова відносить такі продовження, у яких тема, задана в зачині, не розвивається, а тільки адекватно завершується. Ці продовження мінімальні за своїм обсягом і дорівнюють одному-двом

реченням. Характеризуючи мовленнєву поведінку дітей цієї групи як досить розповсюджену серед дітей із загальним недорозвиненням мовлення, автор зазначає, що вони відразу включалися у виконання завдання. У мовленнєвій продукції цього рівня можна простежити тенденцію до змістового погодження заданого початку тексту і його адекватного продовження.

До IV рівня віднесена мовленнєва продукція, в основі якої є задум, адекватний основній темі зачину. Відповіді дітей характеризуються єдністю внутрішнього плану переказу, умінням розвинути запропонований задум. Цілісність повідомлення забезпечується можливістю смислового узгодження початку і продовження повідомлення. Аналізуючи ці мовленнєві повідомлення з точки зору прогнозуючої функції задуму, що виявляється у відборі певної кількості підтем для розвитку ідеї, можна відзначити бідність думки, властиву дітям. Вони не знаходять самостійного рішення для розвитку запропонованої ситуації, а, як правило, відтворюють думку, вже озвучену в зачині. Процес розповіді дітей супроводжується тривалими паузами.

Отже, уміння спілкуватися з дорослими й однолітками – це неодмінна умова всебічного розвитку дитини. На підставі вищезазначеного можна стверджувати, що в більшості дошкільників із ЗНМ спостерігається ряд особливостей в оволодінні умінням ставити й розвивати питання за певною темою. Якісний аналіз дозволяє виділити різні ступені в оволодінні цим умінням: від повної неспроможності адекватно розвивати задум, який закладений у зачині, до неспроможності робити це адекватно. Типовим для цих дітей є недостатня смислова обробка змісту зачина, невміння виділити у ньому смислову основу.

Перспективним напрямком подальшого дослідження є вивчення пізнавальних питальних висловлювань дітей молодшого шкільного віку із ЗНМ у ході навчальної діяльності, організація спеціальної роботи з формування питальних висловлювань у дітей даної категорії.

Список використаної літератури

- 1. Бахтин М. М.** Эстетика словесного творчества / М. М. Бахтин. – М.: Просвещение, 2011. – 356 с.
- 2. Воробйова В. К.** Про деякі особливості побудови фрази й усного мовлення дітей-алаліків / В. К. Воробйова // Нариси з патології мовлення і голосу: зб. наук. праць. – К., 2011. – С. 66–67.
- 3. Выготский Л. С.** Избранные психологические исследования: Мышление и речь / Л. С. Выготский. – М.: Академия пед. наук РСФСР, 2010. – 106 с.
- 4. Грибова О. Е.** Онтогенетический принцип в логопедии / О. Е. Грибова // Психолингвистика и современная логопедия / под ред. Л. Б. Халиловой. – М., 2011. – С. 31–41.
- 5. Левина Р. Е.** Школа для детей с тяжелыми нарушениями речи / Р. Е. Левина // Пути специального обучения: сб. статей. – М., 2011. – 255 с.
- 6. Матюшкин А. М.** Проблемные ситуации в мышлении и обучении / Матюшкин А. М. – М.: Педагогика, 1972. – С. 170–186.

7. Соловьёва Л. Г. Диалогическое взаимодействие дошкольников с речевыми нарушениями / Л. Г. Соловьёва // Дефектология. – 2007. – №4. – С. 37–46. 8. Филичева Т. Б. Коррекционное обучение и воспитание детей 5-летнего возраста с общим недоразвитием речи / Т. Б. Филичева, Г. В. Чиркина. – М. : Альфа, 2011. – 40 с.

Буцкіх К. А., Серомаха Н. Є. Теоретичний аналіз особливостей питальних висловлювань у дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ

Стаття присвячена теоретичному вивченню проблеми особливостей питальних висловлювань у дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ. У статті визначені специфічні особливості мовленнєвої діяльності дошкільників із ЗНМ, характерні труднощі у спілкуванні дітей з однолітками, описані типологічні групи даної категорії дітей за вмінням будувати зв'язні питальні висловлювання. Виявлено, що більшість дошкільників із ЗНМ мають ряд особливостей в оволодінні умінням розвивати і ставити питання за пропонованою темою. Визначені перспективи подальшого дослідження проблеми формування питальних висловлювань у дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ.

Ключові слова: комунікація, питальні висловлювання, труднощі у спілкуванні, загальний недорозвиток мовлення.

Буцких Е. А., Серомаха Н. Е. Теоретический анализ особенностей вопросительных высказываний у детей старшего дошкольного возраста с ОНР

Статья посвящена теоретическому изучению проблемы особенностей вопросительных высказываний у детей старшего дошкольного возраста с ОНР. В статье определены специфические особенности речевой деятельности дошкольников с ОНР, характерные трудности в общении детей со сверстниками, описаны типологические группы данной категории детей по умению строить связные вопросительные высказывания. Выведено, что большинство дошкольников с ОНР имеют ряд особенностей в овладении умением ставить вопросы по заданной теме. Определены перспективы дальнейших исследований проблемы формирования вопросительных высказываний у детей старшего дошкольного возраста с общим недоразвитием речи.

Ключевые слова: коммуникация, вопросительные высказывания, трудности в общении, общее недоразвитие речи.

Butskikh E., Seromaha N. Theoretical analysis of peculiarities of interrogative expressions at children of senior pre-school age with general speech undevelopment

The article is devoted to the theoretical learning problem of peculiarities of interrogative expressions at children of senior pre-school age with general speech undevelopment. Specific peculiarities of speech activity of pre-school

pupils with general speech undevelopment are determinet in the article as well as typical hardships in children communication with ther contemporaries. Typical groups of given category of children in skills to construct coherent interrogative expressions are described. It has been revealed that most pre-school pupils with general speech undevelopment have a set of peculiarities in mastering skills to ask questions according to assigned theme. Prospects of the further investigations of the problem in forming interrogative expressions at children of senior pre-school age with a general speech undevelopment are determinet.

Key words: communication, interrogative expressions, hardships in communication, general speech undevelopment.

Стаття надійшла до редакції 22.03.2017 р.

Прийнято до друку 25.05.2017 р.

Рецензент – д.п.н., проф. Караман О. Л.

УДК 372.46

І. А. Гречишкіна

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Розвиток мовлення дітей справедливо вважається одним із ключових завдань сучасної освіти, що пояснюється необхідністю в умовах національного відродження українського суспільства забезпечити ефективність формування мовної особистості, починаючи з дошкільного дитинства.

Розвиток зв'язного мовлення дітей дошкільного віку є однією зі стрижневих проблем сучасної дошкільної лінгводидактики. Її актуальність зумовлюється пріоритетними напрямками Національної доктрини розвитку освіти України у XXI столітті, Законів України «Про освіту», «Про дошкільну освіту», «Комплексними заходами щодо всебічного розвитку і функціонування української мови», спрямованими на модернізацію дошкільної освіти, оновлення змісту, вдосконалення форм, методів та засобів навчання дітей рідної мови [1].

Проблеми змісту методів навчання мовленню в дитячому садку досліджувались А. Богущ, А. Бородич, Н. Виноградовою, Н. Гавриш, В. Гербовою, Е. Коротковою, Н. Орлановою, О. Смирновою, Н. Смольніковою, О. Ушаковою, Л. Шадріною та ін. Особливості розвитку зв'язного мовлення дітей дошкільного віку вивчалися Л. Виготським, С. Рубінштейном, А. Леушиною, Ф. Сохіним та ін.

Інтерес учених до проблеми засвоєння мови дітьми в молодшому дошкільному віці пояснюється особливою сензитивністю цього періоду для формування різних форм мовного спілкування (Л. Виготський,